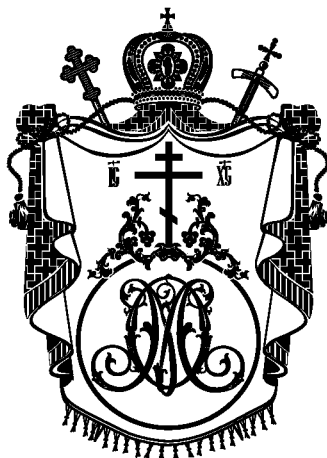

ТРУДИ
КИЇВСЬКОЇ
ДУХОВНОЇ
АКАДЕМІЇ

За благословінням
Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України
ОНУФРІЯ

Українська Православна Церква

Т Р У Д И Київської Духовної Академії

№ 25

Київ
2016

УДК 27(059)

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
ТРУДИ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ № 25

ВИДАВНИЧА ГРУПА КДА

ГОЛОВА

митрополит

Бориспільський і Броварський

АНТОНІЙ,

Керуючий справами

Української Православної Церкви,

Ректор Київської духовної

академії і семінарії,

кандидат богослов'я, професор

Журнал зареєстровано
в Міністерстві України
у справах преси та інформації
4 червня 1996 року.
Реєстраційний номер
КВ № 2027

Передрук будь-яких
матеріалів допускається
лише з письмового дозволу
власника авторського права з обов'яз-
ковим посиланням на публікацію
в журналі «Труди Київської
Духовної Академії»

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР

проф. прот. Володимир Савельєв,
голова Видавничого відділу УПЦ

Ваші відгуки
та пропозиції просимо
надсилати за адресою:
01015, м. Київ,
вул. Лаврська, 15,
корп. 64, КДАіС.
Тел.: +38 044 255-12-06,
факс: +38 044 255-12-60
e-mail: chancellery.kda@gmail.com

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

проф. В. В. Бурега

ЧЛЕНИ ВИДАВНИЧОЇ ГРУПИ:

проф. архім. Сильвестр (Стойчев)

проф. архім. Іоасаф (Морза)

доц. прот. Олег Скнарь

доц. С. М. Бортник

доц. І. В. Хроненко

прот. Василій Яковчук

О. В. Левко

Видаються з 1860 року

Зміст

- 9 Від редакції
- 11 *Митрополит Київський і всієї України ОНУФРІЙ*
Організаторам, учасникам та гостям VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Духовна та світська освіта: історія взаємин — сучасність — перспективи»

ДО 1000-ЛІТТЯ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЧЕРНЕЦТВА НА СВЯТІЙ ГОРІ АФОН

- 15 *Митрополит Антоний (Паканич)*
Русское монашество на Святой Горе
Афон: 1000 лет духовного подвига
- 33 *Шумило С. В.*
Преподобный Иоанн Вишенский Святая Гора
и монастырская реформа в Украине в XVII в.
- 45 *Журова А. И.*
Преподобный Максим Грек и митрополит
Даниил: послания об иноческом жителстве
- 54 *Исаченко Т. А.*
Афон — Унговлахия — Русь в пересечении
судеб, путей и связей (вторая половина XVII в.)
- 62 *Кондратьюк А. Ю.*
До питання щодо участі афонських іконописців
у розписах церкви Спаса на Берестові 40-х рр. XVII ст.
- 74 *Питателева Е. В.*
Афонская художественная линия в поствизантийских
фресках киевской церкви Спаса на Берестове

- 81 *Морозова Д. С.*
Эллины и варвары в Слове о монахах Святой
Горы Афон святителя Филофея Коккина и его
славянском переводе прп. Паисия Величковского
- 93 *Сергий Е. В.*
Искусство сакральной резной миниатюры Афона XVI–
XVIII вв. (памятники из коллекции Национального
Киево-Печерского историко-культурного заповедника)
- 99 *Ткачук В. А.*
Попытка создания подворья Афонской Лавры
св. Афанасия в крепости св. Елизаветы (1760–1766 гг.)
- 108 *Бартош А. Е.*
Дар Афона Киеву 1851 г. — частица мощей
святого апостола Андрея Первозванного
- 117 *Лопухина Е. В.*
Афонские иконы Воскресенского храма
и киево-печерский старец Агапит (Милованов)
- 123 *Хроненко И. В.*
Афонские древности в тематике докладов
на Всероссийских археологических съездах (1869–1911 гг.)
- 129 *Данилець Ю. В.*
Листування закарпатських афонітів як джерело
з історії українського чернецтва на Святій Горі (XX ст.)

ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИТРОПОЛИТА МАКАРІЯ (БУЛГАКОВА)

- 143 *Архимандрит Сильвестр (Стойчев)*
Митрополит Макарий (Булгаков) как догматист
- 153 *Сухова Н. Ю.*
Духовно-учебные проекты митрополита Макария
(Булгакова) в контексте церковных реформ
конца 1850–1860-х гг.
- 169 *Карпук Д. А.*
Премии имени митрополита Макария (Булгакова):
история учреждения и первые лауреаты
- 178 *Надь О. О.*
«Труды Киевской духовной академии» как источник
для биографии митрополита Макария (Булгакова)

- 188 *Священник Александр Черный*
Ревизия Киевской духовной академии архиепископом
Литовским Макарием (Булгаковым) в 1874 г.

БІБЛЕЇСТИКА

- 197 *Иеромонах Феофан (Меджидов)*
Анализ содержания программы по священной
герменевтике архимандрита Антонина (Капустина)
- 219 *Иеромонах Дамаскин (Лебедь)*
Перевод и анализ статьи «Сотворение мира
и человека» в «Библейском комментарии памяти
св. Иеронима» (The Jerome Biblical Commentary)

ПАТРОЛОГІЯ

- 231 *Протоіерей Андрей Ухтомский*
Христология преподобного Никиты Стифата
(1005–1090 гг.) в контексте его прений
с латинянами и армянами

ІСТОРІЯ КИЇВСЬКИХ ДУХОВНИХ ШКІА

- 249 *Брискина-Мюллер А. М.*
К вопросу о влиянии духа гуманизма
и Просвещения на личность и труды
воспитанника Киевской академии
преподобного Паисия Величковского

ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ

- 265 *Протоіерей Віталій Поліщук*
Греко-католики у Хорватії: історія та сучасність
- 273 *Веденєєв Д. В.*
Зовнішні церковні зв'язки Українського
Екзархату Руської Православної Церкви
з Антіохійською Православною Церквою
у 1950-х рр.

ЦЕРКВА І СУСПІЛЬСТВО

- 285 *Пахомов І. В., Супрун М. О.*
Православні цінності як чинник ресоціалізації
засуджених

БІБЛІОГРАФІЯ

- 297 *Бортник С. М.*
Рецензия на: *Лаут Эндрю*. Современные православные мыслители. От Добротолюбия до нынешнего времени [*Louth Andrew, Modern Orthodox Thinkers. From the Philokalia to the Present*], IVP Academic, Downers Grove, Illinois, USA, 2015. 383 p. ISBN: 978-0-8308-5121-8
- 300 *Бурега В. В.*
Рецензия на: *Тихомиров А. В.* Вера от слышания: Пособие по гомилетике. Новосаратовка, 2015. 32 с.
- 310 *Стаматов А. К.*
Рецензия на: Современная болгарская патрология. Сборник статей / сост.: Г. Каприев, И. Г. Бей и др. К., 2016. 236 с. ISBN 978-966-2371-37-6
- 315 Про авторів

Данилець Ю. В.

Листування закарпатських афонітів як джерело з історії українського чернецтва на Святій Горі (XX ст.)

В історії українського чернецтва Афон посідає особливе місце. Значну роль монастирі Святої Гори відіграли в розвитку Православної Церкви на Закарпатті. Історичні зв'язки цього краю з Уділом Пресвятої Богородиці сягають періоду Київського Русі, однак у даній публікації ми обмежимося тільки XX ст.

Кінець XIX — поч. XX ст. характеризувався поверненням місцевого українського населення до Православної Церкви. Цей процес був складним і суперечливим і мав під собою цілий ряд причин. Не будемо на них зупинятися детально, відсилаючи до раніше опублікованих нами статей¹. Угорський уряд, під владою якого перебувало Закарпаття до 1918 р., трактував перехід у православ'я як виключно антидержавний прояв і зв'язок з Росією. Через це на території чотирьох комітетів теперішньої Закарпатської області розпочалися переслідування та арешти активних учасників православного руху. Світового резонансу набули два судові процеси в Мараморош-Сиготі, які закінчилися багаторічними ув'язненнями та грошовими штрафами².

На сьогодні не вдалося з'ясувати, коли перший закарпатець опинився на Афоні, але архівні документи свідчать, що наприкінці XIX ст. в келії Архангела Михаїла Ставроникитинського монастиря перебував чернець із с. Березова на Хустщині В'ячеслав (Агоста)³. Напередодні Першої сві-

¹ Данилець Ю. К історії православ'я в Угорській Русі напередодні Першої світової війни (по матеріалам американської газети «Свѣтъ») // Русин. 2014. № 3. С. 9–21; Данилець Ю. Православний рух на Закарпатті в роки Першої світової війни // Русин. 2016. № 2. С. 136–157.

² Данилець Ю. Переслідування русинів за віру в Австро-Угорщині напередодні Першої світової війни (до 100-річчя другого Мараморош-Сиготського процесу 1913–1914 рр.) // Русин. 2013. № 4. С. 16–31; Данилець Ю. К вопросу о подготовке второго Мараморош-Сиготского процесса против православных Закарпатья // Славянский альманах 2014. М.: Индрик, 2014. Вып. 1–2. С. 110–122.

³ Монахологий Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне. Т. 2. Св. Гора Афон: РПМА, 2013. С. 267.

тової війни афонські монастирі допомагали закарпатцям церковними книгами та іншими речами, потрібними для проведення богослужіння. На Афоні в Пантелеймонівському руському монастирі в 1908 р. прийняв православ'я духовний провідник православних Закарпаття Олександр Кабальюк (преп. Олексій Карпаторуський)⁴. Під його впливом і за безпосередньої участі у краї протягом невеликого проміжку часу до православ'я повернулося більше 120 тис. віруючих. Були створені православні парафії, скити й монастирі. На початок 1920-х рр. припадає нова хвиля зацікавлення Святою горою. У книзі «Монахологий Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне»⁵, що вийшла друком 2013 р., зафіксовано 37 імен закарпатців. Однак відомо, що вихідці із сучасної Закарпатської області проживали також в інших монастирях, скитах, келіях.

Важливим джерелом для дослідження духовних зв'язків України та Святої Гори Афон є епістолярна спадщина. Листування закарпатських афонітів містить унікальну інформацію, яку ми не можемо почерпнути з інших видів джерел. Досліджений нами епістолярій можна розділити на три групи: 1) листи афонітів на батьківщину та звідти до них, датовані кін. ХІХ — поч. ХХ ст., виявлені в Державному архіві Закарпатської області, а також архіві Пантелеймонівського монастиря на Афоні; 2) листи 1930–1970 рр. з архіву Пантелеймонівського монастиря; 3) листи ченців, їхніх родичів і друзів, виявлені в різних населених пунктах Закарпаття.

Якщо підійти до аналізу листів за хронологічним принципом, то перша група документів відноситься до кін. ХІХ — поч. ХХ ст. Їх автором є згадуваний вище схимонах В'ячеслав (Агоста). Загалом у Державному архіві Закарпатської області виявлено п'ять листів, однак, тільки один із них має датування (25 березня 1895 р.)⁶. Усі звернення мають повчальний характер, у них чернець закликає своїх земляків повернутися до православ'я і вивчати церковні книги. В одному з листів В'ячеслав закликає закарпатців: «Кайтесь, народе, и принимайте православію... что бы насъ не постигъ гнѣвъ Божый, принимайте православию, а ото паче в загробнуй жизни не будете межи православными, если бы вы знали, яка радость православнымъ на небеси, вы бы боялися за сесе дѣло потерпити, была бы вамъ велика награда Іисуса Христа»⁷. Чернець навіть передба-

⁴ Данилець Ю. Новые источники по истории духовного влияния Афона на возрождение Православия на Закарпатье // Афон и славянский мир. Сб. 3. Материалы международной научной конференции, посвященной 1000-летию присутствия русских на Святой Горе, Киев, 21–23 мая 2015 г.). Изд. Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне. Греция, Святая Гора Афон, 2016. С. 75.

⁵ Монахологий Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне. Т. 2. Св. Гора Афон: РПМА, 2013.

⁶ Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). Ф. 151. Оп. 2. Спр. 775. Арк. 13–20 зв.

⁷ Там само. Арк. 14.

чає початок Першої світової війни: «Пройдетъ всего 20 годъ дале великая на земли бѣда гнѣвъ Божый кающимся буде»⁸. Надсилаючи землякам православні книги, він напучує їх наступними словами: «Кто прочитае добре из понятием може проповедовати если желае истинную веру, возлюбленые читай всякый, и по благословению Афонскому берися за дело»⁹. Володіючи інформацією про православний рух на Закарпатті, афонський чернець радить віруючим звернутися до православного сербського єпископа в Будапешті¹⁰.

В іншому листі схимонах звертається до Мукачівського греко-католицького єпископа Юлія (Фірцака)¹¹. Святогорець закликає архієрея порвати з унією, засуджує «філіокве», хрещення дітей обливанням та відмову від причастя немовлят. «Виправте унію свою і відповідь дасте, Владико, аминь»¹². У четвертому листі чернець розповідає про православний рух у с. Іза, де «вже чотыри года какъ попа уніята на поле вывезли из села и живутъ безъ священника, малыхъ дыти везуть крестить за 5 сотъ верстовъ въ Будапешту». Згадується в документі про діяльність у Біксаді ігумена Аркадія, який сприяв православним і відправляв для них богослужіння¹³.

У тій самій архівній справі зберігається лист за підписом Василя Кравчука. Зі змісту стає зрозуміло, що він звертається до когось, хто має постійні контакти з Афоном (напевно, Олександра Кабalyюка), щодо пересилки книг. Із листа ми довідуємося, що син Кравчука також перебував на Афоні, а пакет із книгами від Агости він отримав помилково і хотів його переслати власникові: «Писали письмо два рази на Гору Святу аби нам відписали куди ми маємо їх посилати... вони нам прислали тепер адрес і ми тепер посилаємо»¹⁴. Сам факт збереження листування у фонді Мукачівської греко-католицької єпархії свідчить про його вилучення на шляху до адресата.

Аналіз фондів Пантелеймонівського монастиря на Афоні говорить про те, що архімандрит Олексій (Кабalyюк) підтримував постійне листування з настоятелем обителі архімандритом Мисаїлом (Сапегіним). В оп. 42 зберігається листівка із зображенням Микільського монастиря в с. Іза з дарчим написом Кабalyюка¹⁵. В іншій справі того ж опису виявлено шість листів о. Алексія і дев'ять листів архімандрита Мисаїла. Хро-

⁸ Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). Ф. 151. Оп. 2. Спр. 775. Арк. 14 зв.

⁹ Там само. Арк. 13.

¹⁰ Там само. Арк. 13.

¹¹ Там само. Арк. 15–16 об.

¹² Там само. Арк. 16.

¹³ Там само. Арк. 19 зв.

¹⁴ Там само. Арк. 20–20 зв.

¹⁵ Архів Руського Пантелеймонівського монастиря на Афоні (далі АРПМА). Оп. 42. Спр. 50. Письмо-открытка из Свято-Николаевского монастыря в с. Иза на Карпатах от иеромонаха Алексия, 1922 г. (с изображением обители). Док. А003048.

нологічно вони датуються 1928–1934 рр. Листи здебільшого стосуються питання визнання переходу у православ'я ченців-закарпатців. У 1928 р. розпочався тиск на керівництво руського Пантелеймонівського монастиря з боку Константинополя, який вимагав видалити ченців із Закарпаття, звинувачуючи їх у пропаганді унії. У листі на ім'я архимандрита Олексія від 5 грудня 1928 р. повідомлялося про приїзд на Афон представника патріарха — митрополита Трапезундського Хрисанфа (Філіпідіса). Делегат поставив під сумнів вірність закарпатців Православній Церкві й від імені патріарха почав вимагати від Кіноту Святої Гори вислати їх за межі півострова¹⁶. У зв'язку з цим, керівництво Пантелеймонівського монастиря просило керуючого Карпаторуською Православною Церквою владика Серафима (Йовановича) надіслати підтверджувальні документи про перехід у православ'я закарпатоукраїнців і порушити питання перед Синодом Сербської Церкви про заступництво¹⁷. Єпископ Серафим переслав на Афон інформацію, яка підтвердила законний перехід у православ'я 16 осіб¹⁸. Дані відомості супроводжував лист архимандрита Олексія¹⁹. Однак на цьому конфлікт не було вичерпано. 16 грудня 1928 р. настоятель монастиря повідомляв архимандрита в Хусті, що до Кіноту викликали на допит іноків, які не були раніше допитані комісією²⁰.

15 грудня 1928 р. о. Олексій інформував архимандрита Мисаїла про життя Православної Церкви на Підкарпатській Русі: «Въ настоящее время у насъ, слава Богу, дѣла церковной жизни налаживаются, на дняхъ Епископ Серафимъ возвратится сюда, на весь годъ пребудет. Курсь священнической приближается къ концу. Влада отпустила субсидію для священниковъ нашихъ»²¹. Сербський владика мав поселитися для проживання в Хусті, але до весни планував перебратися до Мукачева. У листі-відповіді архимандрит Мисаїл подякував за привітання й повідомив про смерть на Афоні уродженця с. Березова Петра Драгули. Настоятель руської обителі знову порушив питання про становище закарпатців на Святій Горі й наголошував, що Кінот не припинив справу з їх виселення²². Відповідаючи на запитання о. Мисаїла, що саме зробило духовне керівництво на Підкарпатській Русі для підтримки своїх земляків на Афоні, архимандрит Олексій у листі від 29 січня 1929 р. перелічив ці-

¹⁶ АРГМА. Оп. 42. Спр. 550. Док. А003233. Письма из г. Хуста преподобного архимандрита Алексия (Кабалюка). 1929 г. Арк. 2.

¹⁷ Там само. Арк. 3.

¹⁸ АРГМА. Оп. 10. Спр. 200. Док. А004651. Переводы писем и бумаг, поступивших в Русик в 1924 г. Арк. 2.

¹⁹ АРГМА. Оп. 42. Спр. 550. Док. А003233. Письма из г. Хуста преподобного архимандрита Алексия (Кабалюка). 1929 г. Арк. 1.

²⁰ Там само. Арк. 4.

²¹ Там само. Арк. 5.

²² Там само. Арк. 6.

лий ряд заходів. Зокрема, він зазначив, що Єпархіальне управління надіслало листи до Синоду СПЦ у Белграді з проханням порушити клопотання перед Константинопольським патріархом щодо залишення закарпатців на Афоні. З документа також довідуємося, що патріарх Дмитрій надіслав до Стамбула цілий пакет документів, які засвідчували приналежність іноків із Закарпаття до Православної Церкви²³.

7 травня 1929 р. архімандрит Олексій повідомляв на Афон про поточне життя єпархії і питав поради щодо можливості доставки смирни для Єпархіального управління та приходів. Окремо згадував про організацію чергових курсів для священників, про святкування в с. Іза 25-літнього ювілею відновлення православ'я на Закарпатті²⁴.

20 квітня 1934 р. Комітет з організації святкування 20-річчя Мараморош-Сиготського процесу проти православних, який очолював архімандрит Олексій (Кабалюк), надіслав на ім'я настоятеля Пантелеймонівського монастиря запрошення. «Желательно было-бы, чтобы монастырь Афонский, если возможно, выслалъ бы къ намъ своего представителя»²⁵. 2 травня 1934 р. архімандрит Мисаїл відповів вітальним листом, вказуючи на важливість відродження православ'я. «Въ свое время это вопіющее дѣло потрясло весь православный міръ. Съ тѣхъ поръ многое измѣнилось къ лучшему. Тогда гонимое православіе теперь процвѣтаетъ и укрьпляется въ Карпатской Руси. Воздвигаются новые храмы. Строятся школы. Цѣлыми селами народъ возвращается изъ насильно навязанной унії къ родной православной вѣрѣ, проповѣданной свв. Апостолами. Радуется и веселится сердце наше, видя ваше благочестіе и ревность о Господѣ. Укрьпляйтесь, возлюбленные, въ вѣрѣ православной. Храните сіе духовное сокровище. Будьте единомудренны...»²⁶. Афонські ченці також подарували ікону вмч. Пантелеймона для нового ужгородського храму-пам'ятника.

Друга група документів, що відносяться до 1930–1970 рр., виявлена нами в архіві Пантелеймонівського монастиря на Афоні. Зокрема, було досліджено листування монаха Володимира (Сабова), схимонаха Вархійіла (Вучкана), ієросхимонаха Серафима (Текзи) та архімандрита Гавриїла (Легача). Уродженець с. Іза, Володимир (Сабов) вступив до монастиря в 1923 р. Наступного року до нього долучився його брат — у чернецтві Северіан. Володимир проходив послух у шведській та свічковій майстернях, просфорні. Помер він 31 січня 1954 р. — потонув у морі під час поїздки за поштою до Дафні. В оп. 48 зберігаються його особисті документи, щоденник, листування. Серед іншого нашу увагу привер-

²³ АРПМА. Оп. 42. Спр. 550. Док. А003233. Письма из г. Хуста преподобного архимандрита Алексія (Кабалюка). 1929 г. Арк. 7–7 зв.

²⁴ Там само. Арк. 8–8 зв.

²⁵ Там само. Арк. 10.

²⁶ Там само. Арк. 10 зв.

нули п'ять листів, надісланих із Закарпаття священиком Миколою Сабовим — дядьком братів Володимира та Северіана. Хронологічно вони охоплюють 1932–1937 рр. й містять важливу інформацію про становище Православної Церкви на Підкарпатській Русі та життя закарпатського чернецтва на Афоні. О. Микола Сабов, активний учасник православно-го руху, був засуджений на першому судовому процесі в Мараморош-Сиготі в 1903–1904 рр. На час написання листів він перебував на приході в с. Крайниково Хустського округу.

У листі від 27 липня 1932 р. о. Микола повідомляв племінникам про переказ коштів за надіслані ними лампади та книги. Згадує ієрей і правлячого єпископа Дамаскіна, який на той час від'їхав до Сербії на відпочинок. Зі змісту документа стає зрозумілим, що перед братами стояло питання повернення на батьківщину. Адресант заспокоював ченців, наголошуючи, що в рідному селі вони зможуть подвизатися в Миколаївському монастирі й прийняти священний сан. Радив придбати комплект богослужбових книг, щоб у разі потреби мати їх на руках²⁷.

21 березня 1935 р., продовжуючи тему можливого залишення Афону, о. Миколай пропонував о. Северіану відправитися на богословські студії до Сербії. «У нас священники учатся совсем старые, выше 50 рочні»²⁸. У листі є інформація про вихованця Афону монаха Йосифа (Поповича), який прийняв священницький сан і обслуговував один із приходів. Про о. Олексія (Кабалюка) о. М. Сабов пише, що той отримав від архімандрита Мисаїла посвідку про закінчення 4-річного монастирського курсу й отримує від держави щомісячну грошову допомогу. Аналогічні документи священник радив виклопотати також Володимиру та Сиверіанові²⁹. У листі від 11 травня 1937 р. о. Сабов писав про пожежу, що знищила сільський храм. Дивом вогонь не пошкодив жодної ікони в іконостасі, знищивши стелю, підлогу, внутрішнє оздоблення церкви. Окремо згадується жіноча чернеча громада в с. Іза та її духівник — Димитрій Сабов. Ченці відправляли на Закарпаття для реалізації іконки, книги, церковне начиння. О. Микола повідомляв на Афон, що має у своєму розпорядженні два Євангелія, одне з яких належало схимонаху В'ячеславу (Агості)³⁰.

У більшості листів ієрей Микола згадує про неврожайні роки, стихійні лиха (зсуви в с. Кошельові), епідемію черевного тифу в 1937 р., економічну кризу, церковні проблеми. 21 липня 1937 р. він пише про одруження колишнього ченця-афоніта Євфимія (Прокопа)³¹. Через листи наскрізно червоною ниткою проходять думки про ставлення до нового

²⁷ АРПМА. Оп. 42. Спр. 550. Док. А004754. Тетрадь монаха Владимира (Сабова) 1932 г. и личные документы. Арк. 3–3 зв.

²⁸ Там само. Арк. 28 зв.

²⁹ Там само. Арк. 29.

³⁰ Там само. Арк. 32.

³¹ Там само. Арк. 34.

стилю. О. Микола наголошував, що в крайньому разі потрібно приймати постриг від новостильників, бо «он не из своей воли стался новостильцем, Бог най рассуждает»³².

У документах монаха Володимира (Сабова) виявлено лист Дмитрія Сабова (згодом ієромонах Іоанн), засновника жіночого скиту на честь Різдва Богородиці в с. Іза до схимонаха Варахиїла (Вучкана), який поїхав на Афон 1925 р. й теж був уродженцем с. Іза. Дмитрій дякує адресатові за надіслану іконку та повідомляє, що інші ченці також відправили йому іконописні зображення. Пише про очікуваний приїзд єпископа³³ до рідного села³⁴.

Активне листування мав ієросхимонах Серафим (Текза). У двох фондах архіву Пантелеймонівського монастиря на Афоні виявлено дві окремі справи з його листуванням. Коло адресатів доволі широке: США, Канада, СРСР, Туреччина, Італія, Франція і т. ін. В оп. 15 виявлено лист рідного брата о. Серафима Михайла від 26 січня 1962 р.³⁵, в якому той повідомляє, що отримав звістку з Афону, розповідає про життя своєї сім'ї та сільські новини. Михайло пропонує о. Серафиму повернутися на батьківщину: «Ліпше на своєю землі дожити вік, як на чужуй»³⁶. У листі згадується також Федір Агоста, «що був на Афоні»³⁷ та повернувся в рідний край. В оп. 48 виявлено лист Поліни Росохи, що доводилася о. Серафимові племінницею³⁸.

Значний інтерес викликає листування схиархімандрита Гавриїла (Легача). В оп. 10 виявлено ряд документів, що розкривають біографію цього афонського подвижника, в тому числі й два листи його племінника — диякона Володимира Легача. Листи датуються листопадом-груднем 1972 р. та 14 серпня 1973 р.³⁹ На той час В. Легач проживав у м. Архангельську й служив при соборі в єпископа Архангельського і Холмогорського Никона (Фомичова). У першому листі повідомляється про смерть 2 листопада 1972 р. рідного брата архімандрита Гавриїла Іллі. У другому листі диякон Володимир висловлює подяку за надіслану фотографію та іконки⁴⁰.

³² АРПМА. Оп. 42. Спр. 550. Док. А004754. Тетрадь монаха Владимира (Сабова) 1932 г. и личные документы. Арк. 28.

³³ Йдеться про єпископа Серафима (Йовановича).

³⁴ АРПМА. Оп. 42. Спр. 550. Док. А004754... Арк. 1.

³⁵ АРПМА. Оп. 15. Спр. Дело 81. Док. А000500. Дневник и переписка (письма к нему разных лиц) иеросхимонаха Серафима (Текзы). 1969–1982 гг. Лист від 26 січня 1962 р.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ АРПМА. Оп. 48. Спр. 106. Док. А005630. Личные документы иеросхимонаха Серафима (Текзы) и письма родственников к нему. 1955–1982 гг. Лист від 21 лютого 1971 р.

³⁹ АРПМА. Оп. 10. Спр. 261. Док. А004831. Биография игумена Гавриила (Легача). 1971 г. Арк. 18; 26.

⁴⁰ Там само. Арк. 26–26 зв.

Третя група документів виявлена й досліджена у родичів закарпатських афонітів у різних населених пунктах області. Авторами листів були ченці Пантелеймонівського монастиря: архімандрит Андрій (Чулей), схимонах Ісайя (Дранко), схієродиякон Матфей (Плешинець), монах Мартирій (Кемінь), послушник Федір Горват, схимонах Келії 12 апостолів Василь (Дубанич).

Архімандрит Андрій (у миру Олександр Петрович Чулей) народився 5 травня 1903 р. в с. Нанково Хустського округу. У 1926 р. вступив до Пантелеймонівського монастиря на Афоні. Пострижений у чернецтво 16 червня 1927 р., пострижений у схиму через хворобу 17 червня 1932 р., ієродиякон з 1941 р., вибув з монастиря у 1956 р. З 18 жовтня 1957 р. диякон російської церкви святої Ольги в Піреї. Того ж року переїхав до Франції, де ввійшов до кліру Російського Екзархату Константинопольського Патріархату. 2 травня 1958 р. на Сергієвському подвір'ї в Парижі єпископом Касіаном (Безобразовим) рукоположений у сан ієромонаха. З 11 травня 1958 р. до 8 грудня 1959 р. був настоятелем храму Різдва Пресвятої Богородиці в Пті-Кламари (під Парижем)⁴¹. У 1959 р. виїхав до Греції, був прийнятий у клір Елладської Православної Церкви і призначений настоятелем російської церкви Святої Ольги в Піреї. Помер 25 березня 1989 р.⁴²

В особистому архіві Єлизавети Шутко в с. Нанково Хустського району нами виявлено два листи о. Андрія. Вони датовані 20 жовтня 1977 р. та 20 грудня 1984 р. й надіслані з Афін у Греції. Дописи є малоінформативними, чернець переважно запитує про життя в його рідному селі, здоров'я родичів і т. ін. У другому листі о. Андрій згадує про пакет, в якому було понад 100 іконок, що був надісланий ним більше як рік тому і не потрапив на Закарпаття. Архімандрит припускає, що «значит, его безбожники уничтожили»⁴³. Там же знаходимо інформацію про те, що, незважаючи на похилий вік (82 р.), він продовжував відправляти богослужіння. На жаль, у листах не вказано, де саме ніс послух о. Андрій (Чулей) і коли був зведений у сан ігумена та архімандрита (в м. Пірея у Греції).

Схимонах Ісайя (в миру Іван Михайлович Дранко) теж був уродженцем с. Нанкова на Хустщині. Він народився 1876 р., а на Афон прибув у 1923 р. 27 березня 1926 р. пострижений в мантию, а 10 серпня 1947 р. — у схиму. Проходив послух у теслярні в Космодем'янівській келії. Помер 12 серпня 1947 р.⁴⁴ В особистому архіві священика Митрофана Дранка

⁴¹ Нивьер А. Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе. 1920–1995: Биографический справочник. М.: Русский путь; Париж: YMCA-Press, 2007. С. 68.

⁴² Монахологий Русского Свято-Пантелеймонова монастыря на Афоне. С. 136.

⁴³ Андрій (Чулей). Архімандрит. Лист від 20 грудня 1984 р., Афіни // Особистий архів Єлизавети Шутко, с. Нанково Хустського району Закарпатської області. Арк. 1.

⁴⁴ Монахологий Русского Свято-Пантелеймонова монастыря на Афоне. С. 325.

в м. Мукачеві зберігаються два листи схимонаха Ісайї. Перший лист підписано 1935 р., другий не має датування, але відноситься також до того періоду. Чернець-афоніт згадує про свій послух: «Мене послали на послушание, косити траву. Такой 2 місяці не бов у монастири, туда сме и спали по святых горах. 4 насъ. 2 іські Сабовы и чумалювський, тай я. Кончили сме перед Петра»⁴⁵. О. Ісайя інструктує родичів щодо можливого паломництва на Афон. Радить їм прибути туди на Пасху, щоб отримати богословські книги та ікону для сільського храму «на два метрі довгу»⁴⁶. У листі до черниці Людмили (Дранко) афонський насельник розповідає про паломницький візит до монастиря двох студентів-семінаристів із Сербії — уродженців сіл Іза та Нанково Хустського округу. Кожен із листів завершується настановами жити у християнській любові та вірності Православній Церкві⁴⁷.

Досить інформативними є п'ять листів схиєродиякона Матфея, надіслані ним на Закарпаття в 1930–1960 рр. О. Матфей (в миру Михайло Костянтинівич Плешинець) народився 1897 р. в с. Іза Хустського округу. За спогадами родичів, його дитинство минуло в сусідньому с. Кошельові, в родині дідуся по батьковій лінії. 13 лютого 1924 р. він вступив послушником до Пантелеїмонівського монастиря на Афоні. 13 серпня 1924 р. пострижений у мантію, а 25 серпня 1942 р. — у схиму. 1 жовтня 1943 р. рукоположений у сан ієродиякона. Проходив послухи на лісопилці, на кухні, доглядав за биками. З 1968 р. — соборний старець. Помер 10 лютого 1977 р.⁴⁸ Листи виявлено в особистому архіві Мирона Грички в с. Кошельові Хустського району. Чотири листи адресовані двоюрідним сестрам ченця — монахині Євпраксії (Гричці), першій настоятельці жіночого монастиря в с. Домбоки на Мукачівщині та її сестрі Палаксинії. П'ятий лист адресовано одному з православних священиків, імовірно, о. Іоанну Карбованцю.

14 серпня 1933 р. о. Матфей повідомляє монахині Євпраксії, що питає поради у старців стосовно її прохання (йдеться про відмову від керівництва монастирем — *Ю. Д.*) й вони «так говорять, что к чему призваны, в том да пребывайте, а отказываются не совітуют. А если Вас самі начальники отмінят не скорбїт і совітуют Вам прочитати Житіє Феофіла испов. місяць іунїй 23 день, говорять, что за всьо надо Бога благодарити и просити Его помощи, и всьо буде легко перенести»⁴⁹. Згадуючи про переси-

⁴⁵ Ісайя (Дранко), схимонах. Лист №1 від 1935 р., Афон // Особистий архів о. Митрофана Дранка, м. Мукачеве Закарпатської області. Арк. 1.

⁴⁶ Там само. Арк. 1 зв.

⁴⁷ Ісайя (Дранко), схимонах. Лист №2 від 1935 р., Афон // Особистий архів о. Митрофана Дранка, м. Мукачеве Закарпатської області. Арк. 1 зв.

⁴⁸ Монахологій Русского Свято-Пантелеїмонова монастиря на Афоне. С. 90.

⁴⁹ Матфей (Плешинець), монах. Лист від 14 серпня 1933 р. // Особистий архів Мирона Грички с. Кошельово Хустського району Закарпатської області. Арк. 1.

дання для нього коштів на Афон, категорично відмовляється від них, наголошуючи: «Знайте, что гроші монаху на вред души и корень усьому злу, избав, Господи, усіх от сребролюбія...»⁵⁰.

Приблизно в 1944 р. о. Матфей відсилає іншого листа, в якому повідомляє про свою хворобу та постриг: «Я Вам написал, что меня постригли в схіму по болезни, и Вы думаете, что я больной. Я был больный 42 года на малярію или тиф и 5 місяцев лежав у больницы, и я думав, что помру, а когда принял схіму, и начал поправлятся. А в 43 году меня рукоположили Діаконом...»⁵¹. Із листа довідуємося, що чернець отримав поштою два листи із Закарпаття, і по одному із Сербії та Єрусалима від черниці Анісії (Вучкан).

На початок 1960-х рр. припадають два останні листи ієросхидиякона Матфея на батьківщину. Він розповідає про складні кліматичні умови та свої послухи на Афоні. Через два місяці після вступу до монастиря закарпатця відрядили в Каламарейський метох, що на південному сході від Салонік. Там були розташовані землі, подаровані Пантелеймонівському монастирю ще в Середні віки. На полях Каламарії монахи вирощували пшеницю для монастиря⁵². О. Матфей згадував про своє двомісячне перебування в метоху: «Така місцина, что літом й кури издыхают, дышать невозможно ні дньом, ні ночив, вітру ніт й жара, было нас 9 человек, 3 умерли, а я мало остался живой. 5 місяцев лежав у больницы»⁵³. Після одужання послушник п'ять років пас монастирських биків, а далі рік був рибалкою на морі. Більше як рік о. Матфей возив на двоколісній повозці, запряженій биками, деревину для будівництва. «Протесы чотыри человек кульом сажали на 2 колеса, аж животы рвутся, там 1 год провозив». Потім забезпечував монастир дровами, допомагав пекти просфори, працював у шкіряній та кравецькій майстернях. Понад 16 років чернець був кухарем на лісопилці, рік співав на криласі в Кареї, два роки ніс послух на харчовому складі при монастирі. Станом на 1960 р. о. Матфей перебував при млині й видавав братії зі складу одяг⁵⁴.

Чернець звертає увагу на катастрофічне зменшення насельників на Афоні. «Теперь усі работы мірські работати за гроші, потому что нас мало монахов, и все старики. Когда я пришел у монастырь, тогда было нас усіх 570, а теперь осталось 35. И в церковь не хватает ні півчих, ні клеросников, ні служащих, слава Богу, есть у нас усьо, не голі и не голодні, только монахов ніт, за это нам скорбно, что помощи не є ніотку-

⁵⁰ Матфей (Плешинець), монах. Лист від 14 серпня 1933 р. // Особистий архів Мирона Грички с. Кошэльово Хустського району Закарпатської області. Арк. 1.

⁵¹ Там само.

⁵² Тахиаос А.-Э. Преподобный Силуан и гора Афон // Церковь и время. 2000. № 2. С. 288.

⁵³ Матфей (Плешинець), монах. Лист від 1960 р., Афон // Особистий архів Мирона Грички с. Кошэльово Хустського району Закарпатської області. Арк. 1.

⁵⁴ Там само. Арк. 2.

да. Уже рускі келіи почти всі уничтожены на Св. Горі, и наш монастырь ид тому клонится. Де было дві тєсячі монахов, остало 35 стариков, и не-толко у нашом монастыри, но и у всіх мон. Так по 20, по 15 монахов усяды оскуділо»⁵⁵. Про катастрофічне зменшення кількості братії він пише й у наступному листі. «Прискорбно, что мало нас осталось, а добавкы нїт, ненавидація нас положили колодицу на Св. Гору, чтобы ніко не пришол. Из Изы, мы два остались, я и о. Варлаам⁵⁶, а другі всі отошли от нас... Теперь Вам напишу котрі наші там померли: Владімір⁵⁷ утопился у мори, ні лотки не найшли ні його нікогда, брат його Северіан⁵⁸, Васіан⁵⁹, Макарій⁶⁰, Мартірій⁶¹, Меркурій⁶², сїи из Изи. Ісаія нанкувський⁶³, Григорій чумалювський⁶⁴, Іоан горінецький⁶⁵, Вячеслав⁶⁶, Петро березуський⁶⁷, Іліодор быстряньський⁶⁸, Вонифатій колочавський⁶⁹ — всі сїи отошли от нас ко Господу и мы скоро пойдем туда, усїм одна дорожка»⁷⁰.

Через місяць після свого приїзду на Афон у рідний край написав листа послушник Михайло Кемінь. Він народився в с. Іза в 1901 р. в селянській родині. У 1921 р. поступив до Пантелеймонівського монастиря, де 24 березня 1926 р. був пострижений у рясофор, а 6 квітня 1926 р. — в мантію з іменем Мартирій. Проходив послух у шкіряній та годинниковій майстернях. Помер 20 квітня 1953 р.⁷¹ У листі він дякує батькам за надіслану звістку, повідомляє про своє життя в обителі; «Я удкой туй та голоден не бывъ, исти есть хлебъ пшеничный. И туй мы усї уракаши на едномъ мистѣ»⁷². Послушник пише про фрукти, що вирощувалися в монастирі (апельсини, мандарини, фіги, виноград), які посильно оброблялися братією.

⁵⁵ Матфей (Плешинець), монах. Лист від 14 серпня 1933 р. // Особистий архів Мирона Грички с. Кошельово Хустського району Закарпатської області. Арк. 3.

⁵⁶ Варлаам (Вакаров), монах (1902–1989).

⁵⁷ Володимир (Сабов), монах (1900–1954).

⁵⁸ Северіан (Сабов), монах (1906–1948).

⁵⁹ Васіан (у схимі Варахїїл), схимонах (1902–1947).

⁶⁰ Макарій (Мадяр), монах (1902–1948).

⁶¹ Мартирій (Жемінь), монах (1901–1953).

⁶² Меркурій (Мадяр), монах (1898–1958).

⁶³ Ісаія (Дранко), схимонах (1876–1947).

⁶⁴ Григорій (Лях), схимонах (1896–1947).

⁶⁵ Іоанн (Попович), схимонах (1904–1951).

⁶⁶ Вячеслав (Агоста), схимонах (1878–1924).

⁶⁷ Петро (Драгула), монах (1901–1929).

⁶⁸ Іліодор (Куриця), монах (1903–1952).

⁶⁹ Вонифатій (Іваниш), монах (1874 — ?).

⁷⁰ Матфей (Плешинець), монах. Лист від 1961 р., Афон // Особистий архів Мирона Грички с. Кошельово Хустського району Закарпатської області. Арк. 1.

⁷¹ Монахологий Русского Свято-Пантелеймонова монастыря на Афоне. С. 536.

⁷² Кемінь Михайло, послушник. Лист від 14 березня 1924 р., Афон // Особистий архів Юрія Курта с. Іза Хустського району Закарпатської області. Арк. 1.

У фондах ДАЗО виявлено лист уродженця с. Синевир на Міжгірщині Федора Горвата, який вступив послушником до Пантелеймонівського монастиря на Афоні. 24 лютого 1924 р. він звернувся до греко-католицького священника Євгенія Медведецького, що служив у його рідному селі⁷³. Горват переконує священнослужителя припинити діяльність проти православного населення Синевира й дотримуватися християнських чеснот і біблійних заповідей⁷⁴. На той час на Міжгірщині розпочався православний рух, значна частина віруючих повернулася до Православної Церкви. Згідно з переписом 1930 р. в Синевирі було 2 880 жителів. Із них 1 875 були православні, 634 — греко-католики, 300 — іудеї, 51 — римо-католики, 20 — належали до інших релігій⁷⁵. Припускаємо, що на Святій Горі Федір Горват був пострижений у чернецтво з іменем Феодосій, адже в документах початку 1926 р. він згадується вже як ієромонах. Священницький сан, очевидно, Горват прийняв від архієпископа Савватія (Врабеця), який очолював у Чехословаччині Константинопольську юрисдикцію⁷⁶. Згодом о. Феодосій був зведений у сан ігумена й очолив православний рух на Верховині. У часи угорської окупації його було заарештовано й ув'язнено в одному з концтаборів. Загинув 1944 р. в таборі Нойштреліц у Німеччині⁷⁷.

В особистому архіві згадуваного вище Мирона Грички та краєзнавця Андрія Світлинця в с. Приборжавському Іршавського району виявлено п'ять листів монаха келії 12 апостолів Пантократорського монастиря Василя (Дубанича). У «Монахологии русских обителей на Афоне», що вийшов друком у 2016 р., відсутні відомості про монаха Василя⁷⁸. А. Світлинець повідомляє, що Дубанич народився в с. Задне (нині Приборжавське Іршавського району) приблизно в 1890–1895 рр.⁷⁹ У 1926 р. вступив послушником до Пантелеймонівського руського монастиря на Афоні. Пізніше перейшов до келії 12 апостолів Пантократорського монастиря.

Чернець писав своїм родичам у с. Приборжавське та монахині Євпраксії (Гричці). Документи містять чимало цікавих фактів із життя закарпа-

⁷³ ДАЗО. Ф. 151. Оп. 7. Спр. 1051. Арк. 9–10.

⁷⁴ Там само. Арк. 10.

⁷⁵ Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941) Központi Statisztikai Hivatal /Dr. Kepecs József (szerk), Czibulka Zoltán (összeáll.). Budapest, 2000. С. 106.

⁷⁶ Про архієпископа Савватія (Врабеця) див.: Marek P., Bureha V., Danilec J. Arcibiskup Sawatij (1880–1959), Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. K 50. výročí úmrtí (1959–2009). Olomouc: Univerzita Palackého, 2009. 249 s.

⁷⁷ Данилець Ю., Міщанин В. Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897–1943) // Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру ім. архимандрита Василя (Проніна). 2011. № 1. С. 51–59; Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській області. Архівна кримінальна справа № С. 5514. (Шимоня Н., Бобик М., Штаер В., Сюгай Е.). Арк. 124.

⁷⁸ Монахологии русских обителей на Афоне. Св. Гора Афон: РПМА, 2016. Т. 3. 755 с.

⁷⁹ Світлинець А., Канайло С. Свято-Серафимівський монастир у селі Приборжавському. Ужгород: «Мистецька лінія», 2003. С. 122.

тців на Святій Горі. 26 червня 1960 р. інок Василій повідомляв монахи-ні Євпраксії, що в монастирі св. Пантелеймона проживало 11 ченців-закарпатців: Матфей (Плешинець), Варлаам (Вакаров із с. Іза), Серафим (Тегза, с. Березово), Авакум (Вакаров, с. Горінчово), Варнава (Шутко), Антоній (Грицак, с. Нанково), Гавриїл (Легач, с. Копашново), Маркел (Крець), Воніфатій (Францух, с. Чумальово), Давид Цубера (с. Велика Крива), Матфей (Рибарь, с. Дубове). На Капсалі⁸⁰ подвизалися два ченці: Макарій (Перегінець з с. Березова) та сам автор листів Василій (Дубанич з с. Приборжавського)⁸¹. Інші листи мають глибокий богословсько-філософський зміст. Монах Василій роздумує про сенс життя, про багатство та бідність, про роль чернецтва в суспільстві.

Епістолярна спадщина афонітів є безцінним джерелом для вивчення історії українського чернецтва на Святій Горі. Виявлені документи містять інформацію, яка доповнює наші знання про життя вихідців із Закарпаття на Афоні. Сам факт листування свідчить про постійні зв'язки та вплив Уділу Пресвятої Богородиці на духовне життя населення найзахіднішої частини України.

⁸⁰ Капсала поселення на Афоні, яке розташувалося в проміжку між земель двох монастирів: Ставронікіта й Іверон. На Капсалі було розташовано багато келій, в т.ч. Келія 12 Апостолів, Келія Чесного Хреста, Келія «Достойно єсть» і т.д.

⁸¹ Василь (Дубанич), монах. Лист від 26 червня 1960 р., Афон // Особистий архів Мирона Грички с. Кошельово Хустського району Закарпатської області. Арк. 1.